

A.Gergely András
Perszonalizált szocreál Abszurdisztában
Egy „abreál” – Berkovits György emlékezete

Ez most nem üdvözítő, nem is sirató, nem is politikai tartománybejárás..., csak emlékeztető. Hogy megmaradjon. Megakadjon rajta a pillantás. A néven, a tényen, a múlton, a szoción. Szociológus, szociográfus, újságíró, író volt. S akárhogyan is, azon a VOLT-on marad most már a figyelem. Mert Ő maga már távozott, így a volt Vele maradt, s amennyi még velünk, az a maradék a miénk Belőle.¹ Lesz-ként, lehetőségként, magunkhoz és talán Hozzá is méltó örökségként.

Olyan ez, mint amikor a jobbacska falusi cigányprímások közül megy el valaki, akit a horhoson túl már nem biztosan ismernek, de akiknek „Valaki” volt, azonban még évek sokaságáig lakozik étellel házassítva. Hiányzik az a hang a levegőből, mely Tőle jött, s melynek szerepe is a biztos tudás volt, az egyediség, akár fájdalmasság, lehangoltság, kétes jövőkép mellett is. A jelen lét.

Ez most nem nekrológ, nem baráti bejegyzés, dísztávirat, irodalmi szemlei mutatóvány. Búcsút mondani tudnak sokan, kik nálam méltóbban szólnak majd, nekrológot már írtak többet is,² emlékezni meg sokáig fogunk közösen is. „A” Berkovits egy volt, Maga volt az, aki „A” lett. Előbb újságíróként, tanáremberként, szociológia-hallgatóként, a(z Első) *Mozgó Világ* alapítóinak, rovatvezetőinek egyikeként, a *Valóság* folyóirat munkatársaként, a *Bibó-émlékkönyv* egyik szerzőjeként, a magyar szamizdat egyik alapozójaként, később a *Budapesti Negyed* megalapítójaként, a *Budapesti Könyvszemle* (BUKSZ) szerkesztőjeként, novellistaként, regényíróként, drámaíróként, esszéistaként ugyancsak.

Ha lehet tónusokat, jelentésháttereket értelmezni könyvcímekből, színházi formanyelvet megújítani kész drámai művekből, akkor Berkovits élő alakja valahol ott helyezhető el (talán), ahol a terepszemle, a városszél, az életveszteségek, a modernitás amodern változatai, a századvégiség, a jelzőművészet és megértéskíséret áll közös szintéren az üldözöttséggel, kiszolgáltatottsággal, szeretetvággyal, jobbra érdemességgel és proletár legendáriummal. *Abreál* címen megjelent öt színdarabja (Abreál, Gabes és Gy. Bence, Halálkísértő, Életvesztesek, A gödörös lány) egyfolytonos olvasatban egy 20. századi szenvedéstörténet; egy gyilkos és áldozat narratív összecsapása; az üldözöttség konstrukciójának felépülése; az önmagát beteljesítő jóslat példázata; meg a magunk elpusztítását az önmegvalósítás véres-tragikus látomásaként megjelenítő helyzetek foglalatja. *Abreál* annyit tesz: abszurdan realiztikus. Berkovits önmagára is használta ezt a szerzői-írástudói megkülönböztető jelzőt.

Késői, *Ckó, a fényképész* című nagyregényében (2016) a főhős mintegy úgy jellemzi magamagát: „a Monarchiában élek és fényképész vagyok (...)” – vajon áll-e ugyanez a család-, társadalom- és fejlődésregény szerzőjére is: „a 21. század Magyarországon élek és író vagyok”... A kortárs kritikus, Tábor Ádám kérdésére Berkovits így válaszol:

¹ Berkovits György (Orosháza, 1940. október 21. – Budapest, 2018. május 22.)

² <http://nepszava.hu/cikk/1160396-berkovits-gyorgy-halalara;>
http://konyves.blog.hu/2018/05/22/meghalt_berkovits_gyorgy ; <http://www.litera.hu/hirek/tabor-adam-bucsu-egy-modern-amoderntol>

„No, ez aztán igen nehéz kérdés. A mai Magyarországon írónak lenni maga a kihívás. A politikát nem érdekli az irodalom, illetve érdekli, ha behódol, és a szekerét tolja. Alapjában véve kétféle irodalom létezik nálunk manapság – jól tudjuk, nem én fedeztem fel: a már említett szolgáló, óriási pénzekkel kitömve, és egy másik, amely csupán esztétikai értékekre figyel, illetve mer kritizálni, és erre pedig nincs pénz, pontosabban egyre kevesebb van, és a tendencia az, hogy egyáltalán nem is lesz. A jövő sötét, de persze már a jelen is az. Hozzáteszem még azt is, árnyalva a képet, hogy azok az irodalmi művek, amelyek nem a nagyközönség ízlését tükrözik, nem élnek meg a piacon, tehát féltő, hogy egyre kevésbé tudnak megjelenni. Az írók nagy többsége küszködik. Mecénás nincs. Úgy látom, szomorú jövő elé nézünk...”³

Kapott megannyi díjat, megjelent tizenöt könyve, munkásságát maga is pályaszakaszokra bontja, meg affinitásokra, partnerségekre, értéknormákra hangolja. Ezek illő sorolása és körülírása lehetne recenzensi feladat, de többet ér, ha saját fenntartású weboldalán bárki utánaalapoz, mikor s mit írt, Róla mit írtak, miként mutatja be életművét és pályavonalát saját maga...⁴

Nem lenne jelzésképpen sem illő, ha nem utalnék a Vele készült legutolsó, közel egyórás rádió-interjúra, mely letölthető, meghallgatható.⁵ Ebben is arról szól, hogy az abreál mivolttal együtt jár a fanyar kétely: valójában a nemzet- vagy család- vagy fejlődéstörténet valahol távol persze a halálról (is) szól, de még inkább arról, hogy maga az élet a legfőbb botrány, mégpedig azzal az egyre erősödő kérdéssel karöltve: értjük-e még magunkat? Ehhez persze tudni érdemes, hogy Berkovits amúgy eszéyes, megértő, s valamiképpen kommunikatív lénye is mindig őrzött valamennyit a gyermekkor, a zsidóság, az életvitel, az irodalmi példaképek „önkibeszélő”, alakjain át a maga milyenségét megmutatni kész tétovázásából, Proust vagy Kafka vagy Musil kitartó szorongásosságából, a keveseket kedvelő, de azokhoz méltóképpen ragaszkodó, kevés művet ismerő és megtisztelő, de azokban a kényes ízlés méltóságát is szeretni vágyó Ember évődő magabiztosságával megbecsülő alkatiságból. Talán kritikus, fanyaran ironikus, évődően komolyan vevő alaptónusa is ott ül darabjai, novellái, fölháborodástól visszafogottan patakozó szociográfiai terepszemléi, esszéi mélyén. A *Világváros határában* (1976) már olyan belső migrációs patthelyzeteket mutatott be elsőként az akkori valóságirodalom palettáján, ahol az ideiglenes sufnitelepek lakóinak embertelen létmódja szinte keserédes körképpel leptek meg minden olvasót, aki hitt a szociografikus megközelítés irodalmi létjogában. A *Terepszemle* kötet esettanulmányai, majd a - *mondta Gabes - magyarázta Gy. Bence* (1981) szociografikus regénye is teli iróniával és öngúnnyal vázolták az értelmiségi főszereplő és a „létező szocializmus” melodramatikus proletár katasztrófapolitikájának csőd-tengerét. De saját „betiltottságai”, elbocsátásai, „szilenciumra” ítéltés és cenzúrázottság sem vitte le arról az útról, melyen „Egy modern amodern” (2003) esszéíró a szekularizált helyzeteket már nemcsak a vidéki milióból Pestre katapultált százezrek, hanem a velük foglalkozó értelmiségi kutatók, a statáriálisan mozgásképtelenné merevített társadalmi aktorok összmagyar magányában is legfőképp annyit vállalhat: tragikomikusan, érzékenyen és radikálisan lehet csak viszonyulni mindahhoz, ami „korunk” adottsága, nyűgje és terhe. Az „életvesztesség” képtelensége, a „halálkísértő” üldözöttsége, a századvégi levelekben

³ <http://www.litera.hu/hirek/berkovits-gyorgy-azt-is-mondhatnam-hogy-kitalalom-onmagamat>

⁴ <http://berkovitsgyorgy.hu/> ; <http://berkovits-gyorgy.blog.hu/>

⁵ Váradi Júlia interjúja, Klubrádió, Dobszerda: <http://www.klubradio.hu/klubmp3/archiv/20180523/klub20180523-195851.mp3> ; <http://www.klubradio.hu/klubmp3/archiv/20180523/klub20180523-202851.mp3>

egy újonnan indulónak tetsző demokratikus állapot kísértő reménytelensége ugyanakkor meg is adja az abreál választ: nemcsak egymást nem értjük már, önmagunkat talán még kevésbé. A „jelzőművész” (2014) szociológus főhőse ugyancsak tragikusnak tetsző társadalmi látkép sorsszerű szereplőivel elegendik, s tekint rájuk kénytelen kelleltenül a még valamelyest fenntartható abszurd-realisztikus megértőkével, a tragikomikus klasszikus pátoszával. Erre mintegy csupán békítő lélekbúvársággal pakolja rá a *Magyar látvány* (2017) című esszékötet⁶ tizenhat írását, családtörténeteket (köztük saját zsidóságáról való morfondírozásokat is), a zajszeny mint kultúra, a terrorizmus mint lélekállapot, a kevésbé abreál korszakváltás esélyei, a biohatalom problematikája, a tótágast álló kulturális piramis helyzetrajza korszakos kulcskérdéseit, s még erre is mintegy stiláris bravúrként komponálja 150 év (hat-)hét élpolitikusát hét jellegzetes magyar politikai ünnepbe illesztve, olykor kocsmapult-széli minősítésekkel is mindezt cizellálva... – ezt a korszakosan összmagyar pusztulástörténetet (ha lehet így összegezni) a pályakezdő alapmű méltóképpen kiérlelt visszatükröződéseként kapjuk meg művés életkép-lírások bővítményeivel. Hőseinek a magyar társadalom egészéhez ambivalensen viszonyuló beállítódása alighanem csupán válasz a társadalom egészének igen ambivalens viszonyára mindazokhoz, akik nem a vezérelt tömeg, hanem a küszködő, ellentmondásos, de mégis a lehetséges és érdelemes dolgokat komolyan vevő attitűdök személyes fenntartói. Talán ezért a cinikás, ironikus, kritikus nézőpontjuk is. Berkovits úgy vélte: e látásmód lényege saját lényege is:

„Valószínűleg jómagam mint szerző vagyok ilyen, vagyis ironikus. Az irónia a sajátom. Valószínűleg családi örökség, így születtem. De az is valószínű, hogy az eredetileg is ironikus voltomat megerősítették, sőt hatványra emelték azok a viszonyok, amelyek között élnem kellett és élnem kell. Az iróniát erős gúnynak is szokták nevezni, hát hogyan is élhettem volna és élhetek most is erős gúny nélkül. Bizonyos értelemben az irónia színlelés is, hát bizony az életem át van szöve, ha akarom, ha nem, színleléssel. És az irónia tagadás is, mégpedig állítás formájában. Hát minduntalan állítanom kellett azt, amit különben tagadtam, és most is állítanom kell, illetve kellene, mert ilyen viszonyok között élek...”

A Magyar látvány címdoldali „körmagyarjában” is ezt a kötetlen függéslátszatot, pogromos ostobaságot, lekövetős-megfigyelős hatalom-esélyességet, a bilincsbe verhetetlen szavak kesernyés iróniáját merevítették-hidegítették bele. Berkovitsnak talán illőképpen elege volt már a világból. Beteg is volt, s tán már a világnak is elege volt Belőle. S ekképp – lám – az irónia mégiscsak állító tagadása maradt. Abreálisan.

⁶ L'Harmattan Kiadó, 2017, 416 oldal. Két rövidebb önéletrajzi részlet önállóan is olvasható, itt: <http://www.litera.hu/hirek/berkovits-gyorgy-magyar-latvany-reszlet>

Berkovits György

Magyar látvány

L'Harmattan